

מכון הדר

MECHON HADAR

"אם לא יגיד ונשא עונו":

על מחויבות להשמיע קול

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת ויקרא, תשע"ז

השבוע אנו פותחים בקריאתו של ספר ויקרא. על אף התדמית שלו, עוסק ספר ויקרא לא רק בקורבנות וקודש, ולא רק ביחסים שבין בני האדם למקום, אלא גם ביחסים בין אישיים רבים. יתירה מזו, הספר מעיד חזר ושנו כי תחומים אלו, של בין בני האדם למקום ובין בני האדם לעצמם, שזורים ושלובים אלו באלו. דוגמה אחת לכך נמצאת כבר בפרשת ויקרא, שם אנו מוצאים עיסוק בדיבור, דיבור שבין בני אדם, הטיפול בדיבור בעייתי במרחב הקודש, ובאמצעות המדרש גם עיסוק בדיבור שבין אדם למקום. למעשה אנו עדים לעיסוק בהכרחיות של דיבור מחד ובסכנות הטמונות בו מאידך.

הפסוק הפותח את פרק ה' בפרשת ויקרא קורא לאדם שלא להתעלם: "וַיִּנָּפֶשׂ כִּי־תִחַטָּא וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים וְהָיָא לֵד אֹרֶא אֹרֶא יִדַּע אִם־לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עוֹנֹו" (ויקרא ה, א'). במבט ראשון, עשויה ההתעלמות המתוארת בפסוק להיקרא באופן סביל, כשתיקה. ואולם, ניתן במידה רבה להבין את אותה ההתעלמות לא כבחירה בפסיביות אלא כמעשה אקטיבי, אולי כהימנעות אקטיבית. במדרש מוצעת קריאה נוספת לפסוק לפיה נוסף לו מטען של אמירה כוזבת – כך נוצרת מעין הקבלה לפיה הימנעות מאמירת אמת כמוה כאמירת שקר, והפסוק הופך לאזהרה הוליסטית בדבר דיבור לא ראוי מחד, והימנעות מדיבור מתבקש, מאידך.

**הספר מעיד חזר ושנו כי
תחומים אלו, של בין בני
האדם למקום ובין בני האדם
לעצמם, שזורים ושלובים
אלו באלו.**

א. "ונשא עונו" – דיבור כוזב כלפי שמים

במדרש כואב מתואר האלוהים כשהוא מאוכזב ונבגד על ידי ישראל הפונים לעגל. אולם אכזבתו איננה טמונה בעצם הפנייה של ישראל לעגל, אלא בהקשר שבו התרחשה פניה זו, רגע קט אחרי אמירתם החד משמעית של ישראל 'נעשה ונשמע'. לאור אמירה זו אשר בונה ציפייה לקשר של נאמנות וייחוד, נחוות הבגידה המתרחשת סביב חטא העגל כמרה וקשה במיוחד. כך למשל מתוארת חוויה כאובה זו במדרש רבה על ויקרא פרק ה, הנשען על הפסוק ממשלי 'אֶל־תְּהִי עֲדֶ־תָּנִים בְּרַעְךָ וְהַפְתִּיתָ בְּשַׁפְתֶּיךָ' (משלי כד, כ"ח):

ויקרא רבה, פרשה ו, א

מֵאַחֵר שְׁפַתֵּיכֶם אוֹתוֹ בְּסִינֵי נְאֻמְתְּכֶם 'פֶּלֶאשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע (שמות כד, ז)', לְסוֹף אֲרָבָעִים יוֹם אֲמַרְתֶּם לְעַגֵּל 'אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל' (שמות לב, ד')

מדרש זה דורש את הרישא של הפסוק לאור הסיפא שלו. במלים אחרות, 'אֶל־תְּהִי עֲדֶ־תָּנִים' – הדרישה מישראל שלא לתת עדות ריקה, מודגמת בחלקה השני של התקבולת – 'והפתית בשפתיך'. איזוהי העדות הריקה, האסורה? אותו פיתוי שבו פיתו ישראל את האלוהים באמצעות המילים 'נעשה ונשמע'.

אחד מממדי המדרש הראויים לתשומת לב מיוחדת הוא קריאתו של הדרשן את הכינוי 'רע', כמתייחס לאלוהים. ובלשון המדרש:

אֵל תְּהִי עֲד תָנִים בְּרַעְךָ וגו' (משלי כד, כ"ח). אֵל תְּהִי עֲד תָנִים אֵלֵינוּ יִשְׂרָאֵל, שְׁנֵאמַר 'וְאַתֶּם עַדִּי נֹאֲמִים ה' וְאַנִּי אֵל' (ישעיה מג, י"ב) בְּרַעְךָ (משלי, שם) זֶה הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׁנֵאמַר 'רַעְךָ וְרַע אָבִיךָ אֵל תַּעֲזֹב וגו' (משלי כז, י').

הדרשן מדגיש, באמצעות הפסוק המצוטט ממשלי כז, כי יש לקשר רעות זה היסטוריה משפחתית רבת דורות. כך מעובה עוד יותר ההקשר שבו התרחש העוון: לא רק דיבור נקודתי שיצר ציפייה כוזבת, אלא גם קשר מתמשך של רעות, שעל רקעו האכזבה כמובן רבה ומתעצמת באופן מיוחד.

נחזור לפרשתנו. מדרש זה קורא כאמור את הפסוק הפותח את פרק ה בויקרא: "וַיִּפְּשׂ כִּי־תִחַטָּא... אִם־לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עֹנֹו" (ויקרא ה, א'). אולם, ברמת הפשט, נראה כי פסוק זה קורא להרים קול, ומתייחס למצב שבו אדם בוחר שלא לדבר, שלא להגיד – ונושא על כך את עונו. כך, אף שלפי הקריאה המידרשית, נדמה שפסוק זה קורא דווקא להימנעות מדיבור לא אמין, מעדות 'חינם', הרי שטענת האלוהים כלפי ישראל במדרש היא שדבריהם יצרו אשליה, הוליכו אותו שולל. כיצד ניתן, אם כן, להבין את הקשר שבין הדרשה לפסוק?

במסכת סופרים מוזכרת הצעה העשויה לזרות אור על מילותיו האחרונות של הפסוק שלנו 'אִם־לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עֹנֹו', ואולי אף להוות הבסיס לקריאה מהופכת זו של הדברים. מוצע שם, שישנם מספר מלים בתורה שיש לקרוא בשונה מן הכתיב שלהם, באופן נקודתי, לא כאותיות למד אלף – בבחינת מילת השלילה 'לא', אלא כאותיות למד וו – בבחינת מילת היחס, בגוף נסתר, 'לו'. ובלשון הכתובים: "שלשה 'לא' כתובים בלמ"ד אל"ף, וקראים 'לו'" (מסכת סופרים, פרק ו).

אחת מהדוגמאות האפשריות המוזכרות שם, היא הפסוק הנידון מויקרא. או אז מתהפך מובנו של סוף הפסוק למצב שבו אומר האדם דבר מה לאחר: "אם לו יגיד", בבחינת אם יגיד אליו, והתוצאה של האמירה היא "ונשא עונו", בדיוק כפי שהתרחש, על פי המדרש, בין האלוהים לבני ישראל – הפגיעה בחטא העגל הייתה קשה במיוחד לאור האמירה נוטעת האמון שקדמה לה.

ב. "אם לא יגיד – ונשא עונו"

ואולם, יש כמובן מקום לעיין בפשט הכתובים המכוון למצב הפוך, בו הבחירה לשתוק, שלא להעיד, היא שמובילה לנשיאת עוון.

ויקרא ה, א'

וַיִּפְּשׂ כִּי־תִחַטָּא וְנִשָּׂא עֹנֹו אִם־לֹא יִגִּיד וְנִשָּׂא עֹנֹו.

אי אמירה יש בה נשיאת חטא. בחירתו של אדם בעל ידע משמעותי שלא להשמיע קול, יש בה עוון.

4

של ידע זה או אחר.¹

כך הופך המקרה הנידון בסמיכות לפסוק א' ממפתיע לכתחילה למלמד בדיעבד. הוא מעיד שגם אם לא בחרנו בנסיבות שהביאו אותנו להיטמא, גם אם לא בחרנו בנסיבות שהובילו אותנו להיות מודעים לעדות או עוולה – קיימת עלינו חובה להיטהר המקבילה לחובה שישנה עלינו לקום ולהעיד, ישנה עלינו מחויבות לעמוד ולהתריע גם אם לא בחרנו בנסיבות שהובילו אותנו לידע זה. המחויבות לתקן, לטהר, ולהעיד, איננה תלויה בהקשר שבו הפכנו לטמאים או יודעים – עלינו להשמיע קול, "ואם לא יגיד: ונשא עוונו".

¹ תודה לדינה וויס, ראש בית המדרש של מכון הדר, אשר מתרגמת את סדרת דברי התורה זו והאירה את תשומת ליבי לקשר זה.